

Σύμπραξη Σχολείων για τη Δημοκρατία στην Εκπαίδευση

Επιστημονική-Συντακτική ομάδα:

Στέλιος Δεσποτάκης, Αγγελική Κωνσταντίνου, Βάλια Λουτριανάκη,
Χριστιάνα Μόσχου, Νάγια Μποέμη, Αλεξάνδρα Νάκου, Βιολέτα Νάτση,
Χριστίνα Νομικού

ΑΘΗΝΑ 2018

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	2
Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	3
Β. Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ «ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	5
Β1. Φορείς σχεδιασμού και υλοποίησης	5
Β2. Θεμελιώδεις αρχές του προγράμματος	5
Β3. Σκοπός και στόχοι της ΣΣΔΕ	6
Β4. Μεθοδολογία της ΣΣΔΕ	7
Β5. Προσαρμογές των κυρίαρχων τεχνικών	8
<i>Οι τρεις φάσεις εφαρμογής στα ελληνικά δεδομένα</i>	8
Γ. ΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	11
Δ. ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ	21
Δ1. Δημιουργία παιδαγωγικών ομάδων σύμπραξης και αλληλοεπιμόρφωσης - Συνεταιρισμός / partnership	21
Δ2. Καθοδήγηση/Mentoring	22
Δ3. Δράσεις ενημέρωσης και διάχυσης	22
Ε. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ	22
Βιβλιογραφικές παραπομπές που αφορούν στο Κεφάλαιο Γ.	23

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην εποχή μας διατυπώνονται συχνά προβληματισμοί σχετικά με την ερμηνεία της ιδιότητας του πολίτη, τον όρο της πολιτειότητας, τη συσχέτισή του με τον αποτελεσματικό πολίτη με δημοκρατικές αρχές και πεποιθήσεις και, βέβαια, τον ρόλο που διαδραματίζει η σχολική εκπαίδευση σε αυτήν την κρίση αξιών.

Παράλληλα με αυτό το πλαίσιο της αμφισβήτησης και του προβληματισμού αναπτύσσεται ένα κίνημα αυτό-οργάνωσης κοινωνικών ομάδων για την άμεση επίλυση κοινών προβλημάτων και θεμάτων που αφορούν στους πολίτες, επιστρέφοντας έτσι στη δημοκρατική βάση και αυθεντική έννοια της άσκησης της δημοκρατίας.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η εκπαιδευτική κοινότητα να παρατηρεί με έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον δραστηριότητες που εμπλέκουν μαθητές/-τριες κάθε ηλικίας στο γίνεσθαι της σχολικής τους ζωής, σε αποφάσεις δηλαδή που αφορούν στο κοινό καλό ή στον φυσικό τους χώρο.

Συγκεκριμένα, επικρατεί μια τάση οι δημοκρατικές έννοιες αλλά και η έννοια του πολίτη να ενσωματώνονται, εκτός από το αναλυτικό πρόγραμμα, σε δραστηριότητες που αφορούν όχι μόνο στον σχολικό χώρο, αλλά σε ένα ευρύτερο περιβάλλον δράσης, ενώ παράλληλα αποφεύγεται ο κλασικός διδακτισμός και υιοθετείται η παιγνιώδης μάθηση με παιχνίδια ρόλων, θεατρικά δρώμενα αλλά και δραστηριότητες ενεργής συμμετοχής και κοινής λήψης αποφάσεων.

Η διδασκαλία των συμμετοχικών δικαιωμάτων του παιδιού γίνεται παγκοσμίως όλο και μεγαλύτερη προτεραιότητα. Για παράδειγμα, η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, σε συνεργασία με την UNICEF, έχουν ξεκινήσει το πρόγραμμα αναμόρφωσης σχολείων Rights Respecting Schools, τα αποτελέσματα του οποίου είναι τόσο θετικά, ώστε αναμένεται να εφαρμοστεί σε όλα τα σχολεία της χώρας. Στην Ελλάδα, από την ίδια οργάνωση, υλοποιείται το πρόγραμμα «Σχολεία-Υπερασπιστές των Παιδιών», που εστιάζεται στα δικαιώματα του Παιδιού. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε και το πρόγραμμα «Δημοκρατική Παιδεία» και τις δράσεις του Συνηγόρου του Παιδιού προς την κατεύθυνση εκδημοκρατισμού της δημόσιας εκπαίδευσης. Με ανάλογους στόχους εφαρμόζεται πιλοτικά τα τελευταία δύο χρόνια στη χώρα μας η Παιδαγωγική Φρενέ από την ομάδα «Σκασιαρχείο», η οποία δραστηριοποιείται στη διάδοση της θεσμικής παιδαγωγικής του Φρενέ την τελευταία πενταετία. Φαίνεται, επομένως, ότι στη χώρα μας έχει ανοίξει ο διάλογος μεταξύ μαθητικής κοινότητας και εκπαιδευτικών, ενώ έχει αρχίσει να δίνεται σημασία και στη φωνή των μαθητών/-τριών.

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Όμως τι σημαίνει «Δημοκρατική Παιδεία» και τι είναι αυτό που κάνει ένα Σχολείο πραγματικά Δημοκρατικό; Στην καρδιά της Δημοκρατικής Παιδείας βρίσκεται:

- Η εμπιστοσύνη στον αναπτυσσόμενο άνθρωπο και στην ικανότητά του να συνέρχεται σε κοινότητες και να συναποφασίζει μέσα από συλλογικές διαδικασίες.
- Η ουσιαστική ισότητα μεταξύ ανθρώπων όλων των ηλικιών, πέρα από διαχωριστικές γραμμές.
- Η ανάδειξη της μοναδικότητας του κάθε ανθρώπου με οδηγό την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, όπως άλλωστε δηλώνει και το άρθρο 5 του Ελληνικού Συντάγματος.

Όσον αφορά στο τι καθιστά ένα σχολείο πραγματικά δημοκρατικό, μια πρώτη απάντηση θα μπορούσε να είναι οι δημοκρατικές δομές του, όπως το να διοικείται από τη συνέλευση του σχολείου στην οποία οι μαθητές/-τριες συμμετέχουν συναποφασίζοντας με τους/τις

εκπαιδευτικούς τους για θέματα που αφορούν στη σχολική κοινότητα και τη μαθησιακή διαδικασία. Μια δεύτερη απάντηση θα μπορούσε να εστιαστεί στη δυνατότητα των σχολείων να αντιμετωπίζουν όποιο πρόβλημα ή δυσλειτουργία προκύπτει, με γόνιμο και συμμετοχικό τρόπο: ουσιαστικά οι συμμετοχικές δομές επιτρέπουν τη διαρκή ανανέωση του σχολείου ως ζωντανού οργανισμού που κάθε μέρα επανασχεδιάζεται και προσαρμόζεται, ώστε να ικανοποιεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις ανάγκες της κοινότητας. Όπως αναφέρει και ο Yacoob Hecht, ένας από τους πρωτοπόρους της Δημοκρατικής Εκπαίδευσης, «Δεν έχουμε τις λύσεις. Τις ψάχνουμε». Η απάντηση, λοιπόν, βρίσκεται στις σταθερές δομές που επιτρέπουν την κίνηση και τη μεταβολή, συνδυάζοντας διαλεκτικά τη λειτουργία του σχολείου με τη συμμετοχή των μαθητών/-τριών.

Συμπερασματικά, ως «**δημοκρατικό σχολείο**» θα ορίζαμε εκείνο που θεωρεί μαθητές/-τριες και εκπαιδευτικούς μια ομάδα αποτελούμενη από ισότιμα μέλη με υψηλά ανεπτυγμένη την αίσθηση του «ανήκειν», της συνευθύνης και της συνεργασίας.

Τα επόμενα ερωτήματα που τίθενται είναι: Πόσο κοντά σε αυτή την αναζήτηση είμαστε στην Ελλάδα; Έχει θέση η «**Δημοκρατική Εκπαίδευση**» στον σύγχρονο κοινωνικό σχηματισμό της χώρας μας; Όπως καταδεικνύουν έρευνες, φορείς, εκπαιδευτικοί, γονείς και φυσικά μαθητές /-τριες, οραματίζονται ένα νέο σχολείο δημοκρατικό, συμμετοχικό και αντιαυταρχικό.

Σε πολιτικό επίπεδο, το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, απαντώντας στην έκθεση σχετικά με την κατάσταση της πολιτεότητας και της εκπαίδευσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρώπη (2016 Report on the State of Citizenship and Human Rights Education in Europe), απάντησε στην 4η ερώτηση του ερωτηματολογίου ότι «τα εκπαιδευτικά υλικά είναι κυρίως γνωστικά προσανατολισμένα, οι διδακτικές πρακτικές μπορεί μερικές φορές να είναι παραδοσιακές, ενώ χρειάζονται πιο καινοτόμες και δημιουργικές προσεγγίσεις». (<http://www.coe.int/en/web/edc/greece>).

Εφόσον, σύμφωνα με το Υπουργείο, η σημαντικότερη ασυνέπεια στην **Εκπαίδευση για τη Δημοκρατική Πολιτεότητα** και την **Εκπαίδευση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα** (Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education) υπάρχει μεταξύ του διδακτικού υλικού και των διδακτικών πρακτικών, προκύπτει η ανάγκη μιας καινοτόμου εκπαιδευτικής δράσης, που θα φέρει αλλαγές στη δομή της τάξης, στον τρόπο που σχετίζονται οι μαθητές/-τριες μεταξύ τους και με το σχολείο και που θα επιτρέψει στον/στην εκπαιδευτικό να εξερευνήσει τη δημοκρατία ως σχολικό βίωμα. Αυτά ακριβώς τα κριτήρια πληροί η «**Σύμπραξη Σχολείων για τη Δημοκρατία στην Εκπαίδευση**» (στο εξής «**ΣΣΔΕ**»), καθώς τολμά το πέρασμα από τη γνώση περί δημοκρατίας στη *δημιουργία δημοκρατικής ζωής*.

Συνεπώς η ΣΣΔΕ χαράζει έναν νέο δρόμο στο εκπαιδευτικό τοπίο, ο οποίος θα μπορούσε να οδηγήσει στην πραγμάτωση των προσδοκιών ενός μεγάλου μέρους της εκπαιδευτικής κοινότητας της χώρας, που αναζητούν μια εκπαίδευση βασισμένη στην ελευθερία, την ισοτιμία και τη δημοκρατία.

B. Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ «ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»

B1. Φορείς σχεδιασμού και υλοποίησης

Η ΣΣΔΕ σχεδιάστηκε από τη **EUDEC Greece**, η οποία υποστηρίζεται από την **European Democratic Education Community (EUDEC)**, μια Μη Κερδοσκοπική Κοινότητα που δραστηριοποιείται στην Ευρώπη για την προώθηση της Δημοκρατικής Εκπαίδευσης. Διευκολύνει τη δικτύωση μεταξύ ανθρώπων και πρωτοβουλιών που ασχολούνται με την ανάπτυξη δημοκρατικών εννοιών για την εκπαίδευση. Στόχος της είναι να εξασφαλίσει το δικαίωμα των παιδιών να κάνουν τις δικές τους επιλογές όσον αφορά στη μάθησή τους και σε όλους τους άλλους τομείς της καθημερινής ζωής τους, ώστε μεγαλώνοντας να δομήσουν μια στάση πολιτικής υπευθυνότητας και σεβασμού στα ανθρώπινα δικαιώματα.

B2. Θεμελιώδεις αρχές του προγράμματος

Η EUDEC Greece, ως οργανωτικός φορέας του συγκεκριμένου προγράμματος, προσκαλεί σχολεία και εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης να συμμετάσχουν εθελοντικά στη δράση αυτή για την προώθηση της **Δημοκρατικής Παιδείας** σε όλη την Ελλάδα, δράση η οποία είναι σύμφωνη με τη στοχοθεσία της Ελλάδας για τη **Δημοκρατική Εκπαίδευση**, καθώς:

- εστιάζεται στην αλλαγή της σχολικής πραγματικότητας,
- προτείνει την ανανέωση των διδακτικών πρακτικών,
- αποτελεί μια καινοτόμα και δημιουργική προσέγγιση,
- ορίζει το σχολείο ως το κοινό σημείο δράσης εκπαιδευτικών και μαθητών.

Ο τρόπος όμως για τη **διδασκαλία της Δημοκρατίας** δεν μπορεί να είναι ένα αυτοτελές μάθημα, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, διότι η δημοκρατία είναι στάση ζωής, είναι διαδικασία και μαθαίνεται μέσα από την πράξη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Sole & Freits (2005), οι τεχνικές που θα υιοθετηθούν είναι αυτές που θα οδηγήσουν τους μαθητές/-τριες στο να επιλέγουν και να υιοθετούν κοινούς σκοπούς και να εργάζονται για την επίτευξή τους, προσφέροντας ευκαιρίες ισότιμης συμμετοχής στην αντιμετώπιση προβλημάτων που αναδύονται στην ομάδα αλλά και στο σχολικό περιβάλλον.

Προς αυτήν την κατεύθυνση στρέφεται η EUDEC Greece, βασιζοντας τη **Δημοκρατική Εκπαίδευση** σε **δύο θεμελιώδεις αρχές**:

- Την ισοτιμία, συν-ευθύνη και συνεργασία εκπαιδευτικών και μαθητών/-τριών ως προς τον τρόπο λειτουργίας του σχολείου.

- Το δικαίωμα των μαθητών/-τριών να συναποφασίζουν το περιεχόμενο, τον τρόπο και τον ρυθμό της μάθησής τους.

Η επίτευξη αυτών των θεμελιωδών αρχών προϋποθέτει δύο **γενεσιουργούς παράγοντες**:

Πρώτος γενεσιουργός παράγοντας είναι οι **μαθητοκεντρικές αρχές και καινοτόμες διδακτικές μεθόδους** που προσβλέπουν στην αφύπνιση και καλλιέργεια της κριτικής σκέψης, της συναισθηματικής νοημοσύνης, της δημιουργικότητας, της φαντασίας, της ελεύθερης έκφρασης και της αυτενέργειας:

Τη συνεργατική μάθηση, στην οποία οι μαθητές/-τριες οργανώνονται σε ομάδες εργασίας όπου κυριαρχεί η συνεργασία, η αλληλοϋποστήριξη και ο δημοκρατικός διάλογος.

Τη βιωματική και ανακαλυπτική μάθηση, μέσα από δράσεις, καλλιτεχνικές δραστηριότητες και παιχνίδια που προϋποθέτουν την ενεργή και συμμετοχική εμπλοκή των μαθητών/-τριών, τη διεξαγωγή έρευνας, τη χρήση πρωτογενών πηγών, συλλογή δεδομένων κ.λπ.

Τη διαθεματική και διεπιστημονική προσέγγιση των θεμάτων, καθώς κάθε θέμα προς μελέτη προσεγγίζεται ολόπλευρα και σφαιρικά.

Τον αναστοχασμό και μεταγνωστικές δεξιότητες, διότι η κατάκτηση της μάθησης αποτελεί μια σπειροειδή διαδικασία, η οποία προϋποθέτει τη συνειδητή αναθεώρηση μιας εμπειρίας και την κριτική αποτίμηση της σε πνευματικό και ψυχικό επίπεδο. Για τους/τις μαθητές/-τριες που εμπλέκονται αυτοβούλως στη μαθησιακή διαδικασία το στάδιο του αναστοχασμού αποτελεί το εφαλτήριο για να κατανοήσουν έννοιες, να διαμορφώσουν αντιλήψεις, να τους δημιουργηθούν νέες απορίες και ερωτήματα που θα τους ανοίξουν νέα μονοπάτια γνώσης.

Δεύτερος γενεσιουργός παράγοντας είναι ο ίδιος/η ίδια **ο/η εκπαιδευτικός**, που ως δρων υποκείμενο σε αυτή τη διεργασία καλείται να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις δόμησης μιας σχολικής κουλτούρας που να στοχεύει στη συμπερίληψη, συνδιαμόρφωση, ανάπτυξη γόνιμου διαλόγου και, επομένως, κριτικής σκέψης, φαντασίας, συναισθήματος, ενσυνειδητότητας, ή αλλιώς, να διευκολύνει στη διαμόρφωση των βασικών χαρακτηριστικών που διαπλάθουν ενεργούς πολίτες ως κύτταρα μιας μελλοντικής αυτόνομης δημοκρατικής κοινωνίας.

B3. Σκοπός και στόχοι της ΣΣΔΕ

Κύριος σκοπός της ΣΣΔΕ είναι η **διάχυση της φιλοσοφίας και των τεχνικών της Δημοκρατικής Εκπαίδευσης** στα δημόσια ελληνικά σχολεία, καθώς και η **ανταλλαγή γνώσεων, πρακτικών και προβληματισμών** ανάμεσα στα Δημοκρατικά Σχολεία της ΕΥΔΕΚ και τα Σχολεία που ενδιαφέρονται για τη Δημοκρατία στην Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα:

- **Στόχοι σε επίπεδο Γνώσεων:** Οι μαθητές/-τριες να αναπτύξουν την ικανότητα να διακρίνουν, να κατανοήσουν και ερμηνεύσουν την αλληλένδετη σχέση ανάμεσα στις ανάγκες, υπευθυνότητες και δικαιώματα του ατόμου μέσα στο «συνυπάρχειν» και «συμπράττειν» προς όφελος της κοινότητας.

- **Στόχοι σε επίπεδο Ικανοτήτων:** Οι μαθητές/-τριες να απελευθερώσουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους, να ενισχύσουν τον αυτοέλεγχο, να λειτουργούν με ενσυναίσθηση, να αποκτήσουν κριτική σκέψη και τεκμηριωμένο λόγο.
- **Στόχοι σε επίπεδο Στάσεων:** Οι μαθητές/-τριες να υιοθετήσουν στάσεις ανοικτότητας, διερώτησης, αποδοχής, συμμετοχής, συνεργασίας αλλά και αμφισβήτησης στην αλληλεπίδρασή τους με το περιβάλλον τους.

B4. Μεθοδολογία της ΣΣΔΕ

Η ΣΣΔΕ είναι **εκπαιδευτική δράση** στη σχολική αίθουσα, η οποία ολοκληρώνεται σε **τρεις φάσεις**. Κεντρικό ρόλο στη δράση αυτή έχει ο/η **εκπαιδευτικός**, που προτείνεται να δρα ως **ερευνητής/-τρια** του έργου του, εφαρμόζοντας το μοντέλο της **έρευνας-δράσης** (παρατήρηση, αναστοχασμός και δράση), σύμφωνα με το οποίο ο/η ίδιος/-α παρατηρεί, σχεδιάζει και αναστοχάζεται πάνω στη δράση του/της βάσει των στόχων που είχε θέσει μαζί με τους/τις μαθητές/-τριες του/της. Ως εργαλείο καταγραφής ενδείκνυται το ημερολόγιο παρατήρησης του/της εκπαιδευτικού και των μαθητών/-τριών.

Η εκπαιδευτική δράση που προτείνεται, προσαρμοσμένη στα ελληνικά δεδομένα, αναδιαμορφώνει τις **τέσσερις κυρίαρχες τεχνικές της δημοκρατικής παιδείας** (βλ. αναλυτικά Κεφάλαιο Γ.), οι οποίες υλοποιούνται με θετικά αποτελέσματα εδώ και έναν αιώνα σχεδόν στα δημοκρατικά σχολεία της Ευρώπης διατρέχοντας την καθημερινότητα της σχολικής τάξης ή και της σχολικής μονάδας.

Ο τρόπος που η Δημοκρατία εκφράζεται σε αυτά τα σχολεία ποικίλλει πολύ, από απλές σχολικές συναντήσεις κατά τις οποίες οι μαθητές/-τριες ψηφίζουν για συγκεκριμένα θέματα, ως την πλήρη δημοκρατία, κατά την οποία οι μαθητές/-τριες παίρνουν μέρος στη λήψη αποφάσεων που αφορούν στη λειτουργία του σχολείου. **Οι τέσσερις τεχνικές που συναντώνται στα περισσότερα ευρωπαϊκά δημοκρατικά σχολεία είναι:**

- **Ο Πρωινός Κύκλος**, όπου κάθε παιδί και ενήλικος μιλά σύντομα για το πώς αισθάνεται στο σπίτι και στο σχολείο, τι σχέδια έχει για την ημέρα, αν υπάρχει κάτι που τον/την ενθουσιάζει ιδιαίτερα ή αν υπάρχει κάποια σύγκρουση με κάποιο άλλο παιδί. Έτσι δίνεται η δυνατότητα στο παιδί να ακουστεί και να εξωτερικεύσει δημόσια τα συναισθήματά του/της ορίζοντας το σχολείο ως κοινότητα.
- **Η Επιτροπή Επίλυσης Συγκρούσεων**, στην οποία επιλύονται οι συγκρούσεις που δεν μπόρεσαν να επιλυθούν στον Πρωινό Κύκλο, δίνει στα παιδιά την ευκαιρία να περάσουν όλα από αυτό τον δυναμικό ρόλο αναπτύσσοντας έτσι σχέσεις εμπιστοσύνης και σεβασμού.
- **Η επιλογή ενός/μιας Δασκάλου/Δασκάλας Εμπιστοσύνης**, που γίνεται στην αρχή της χρονιάς από κάθε παιδί, το βοηθάει να μοιράζεται τους προβληματισμούς και

τις ανησυχίες του και προωθεί το δικαίωμα του παιδιού στην ελεύθερη έκφραση των ιδεών και συναισθημάτων του/της.

- Η **Σχολική Συνέλευση**, στην οποία μέσα από τον διάλογο μαθητές/-τριες και εκπαιδευτικοί συμμετέχουν ισότιμα στη διαμόρφωση της σχολικής ζωής, έχει ως μέλη όλους ανεξαιρέτως τους/τις μαθητές/-τριες και εκπαιδευτικούς. Η συνέλευση αυτή συνεδριάζει τακτικά, κάθε βδομάδα, καθώς και όποτε ζητηθεί από κάποιον προκαθορισμένο αριθμό μελών της. Λόγο έχουν όλοι/-ες, βιώνοντας πραγματικά δημοκρατικές διαδικασίες, καθώς εκεί συζητούνται και συναποφασίζονται όλα τα θέματα του σχολείου: οικονομικά, διαδικαστικά, θέματα μαθησιακά, συμπεριφορών, κανόνων κ.λπ.

B5. Προσαρμογές των κυρίαρχων τεχνικών

Αναφορικά με την εφαρμογή των παραπάνω τεχνικών τέθηκαν κάποια πρακτικά ζητήματα, που απασχόλησαν ιδιαίτερα την ομάδα σύνταξης της παρούσας πρότασης: α) με ποια μορφή μπορεί να ενταχθεί η δράση της ΣΣΔΕ στα ελληνικά σχολεία, και β) πώς μπορούν να προσαρμοστούν στα ελληνικά δεδομένα οι τεχνικές που εφαρμόζονται στα ευρωπαϊκά δημοκρατικά σχολεία. Έπειτα από βιβλιογραφική μελέτη, ώστε οι προτάσεις να ανταποκρίνονται τόσο στο πνεύμα της σύγχρονης παιδαγωγικής όσο και στην πραγματικότητα του ελληνικού σχολείου, κατατίθενται οι παρακάτω θεωρητικές και πρακτικές προσεγγίσεις για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση:

Πρωινός Κύκλος	→ Κύκλος Διαλόγου
Η Επιτροπή Επίλυσης Συγκρούσεων	→ Σύσκεψη Τμήματος για Διαχείριση Συγκρούσεων
Ο/Η Δάσκαλος/-α Εμπιστοσύνης	→ Εκπαιδευτικός σε ρόλο Διευκολυντή
Η Σχολική Συνέλευση	→ Σχολική Συνέλευση Τάξης ή/και Σχολείου

Στον πίνακα που ακολουθεί περιγράφονται συνοπτικά οι τεχνικές αυτές και ο τρόπος εφαρμογής τους στη σχολική τάξη:

Οι τρεις φάσεις εφαρμογής στα ελληνικά δεδομένα

ι) Α' Φάση: Οργανώνοντας μια δημοκρατική σχολική τάξη

Στην πρώτη φάση της ΣΣΔΕ πραγματοποιούνται οι απαραίτητες συμφωνίες μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών/-τριών για τη δημιουργία μιας δημοκρατικής σχολικής τάξης και αρχίζει σταδιακά η εισαγωγή των παρακάτω τεχνικών:

ΤΕΧΝΙΚΗ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	ΣΤΟΧΟΙ
Κύκλος Διαλόγου	Κάθε παιδί και ενήλικος μιλά σύντομα για το πώς αισθάνεται στο σπίτι και στο σχολείο, τι σχέδια έχει για την ημέρα, αν υπάρχει κάτι που τον ενθουσιάζει ιδιαίτερα ή αν υπάρχει κάποια σύγκρουση με κάποιο άλλο παιδί.	-Να δημιουργηθούν σχέσεις συναισθηματικής εγγύτητας στην ομάδα - Να δημιουργηθεί γέφυρα από την ιδιωτική σφαίρα στη δημόσια. - Να δοθεί έμφαση στο πρόσωπο ως ολότητα και με συνέχεια στο πλέγμα των ερεθισμάτων που καθορίζουν το Εγώ. -Να δοθεί ο απαραίτητος χώρος και χρόνος για αναστοχασμό της δράσης του προσώπου και να ανατροφοδοτηθεί/ υποστηριχθεί από την ομάδα.
Σύσκεψη Τμήματος για Διαχείριση Συγκρούσεων	Η Σύσκεψη του Τμήματος επιδιώκει την διαχείριση συγκρούσεων που δεν μπόρεσαν να επιλυθούν στον Κύκλο Διαλόγου. Μαθητές/-τριες που αισθάνονται ότι αδικήθηκαν ή έγιναν αποδέκτες βίαιης συμπεριφοράς μπορούν να απευθυνθούν στην ομάδα τους για βοήθεια. Η ομάδα θα ενεργήσει έτσι, ώστε να επιλυθεί η διαμάχη με δίκαιο και, κυρίως, με ειλικρινή τρόπο. Όλα αυτά διαπνέονται από πνεύμα διαλόγου, εμπιστοσύνης και προσπάθεια κατανόησης όλων των εμπλεκόμενων πλευρών. Οι διαδικασίες καθοδηγούνται στο μεγαλύτερο μέρος τους από τα ίδια τα παιδιά.	- Χτίσιμο σχέσεων εμπιστοσύνης και σεβασμού στην προσωπικότητα. - Επίλυση των συγκρούσεων σε πνεύμα ισοτιμίας, σεβασμού και συνύπαρξης στην κοινότητα. - Ανάπτυξη της αυτοπεποίθησης των παιδιών ως προς την ικανότητά τους για εποικοδομητική διαχείριση των συγκρούσεων και δημιουργική επίλυση προβλημάτων. - Ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και διαρκής ανάπτυξη / αναθεώρηση / αναπλαισίωση του περί δικαίου αισθήματος. - Ανάπτυξη ενσυναίσθησης και αισθήματος ευθύνης. - Άμεση εφαρμογή και βίωμα επανορθωτικών πρακτικών, όπως αυτές ορίζονται στον όρο-ομπρέλα «Επανορθωτική Δικαιοσύνη».
Εκπαιδευτικός σε ρόλο Διευκολυντή	Ο/Η εκπαιδευτικός-διευκολυντής είναι εκεί για κάθε παιδί και για όλη την ομάδα επιδεικνύοντας δεξιότητες, όπως ενεργητική	-Να υποστηριχθεί το κάθε πρόσωπο ξεχωριστά, σε ένα κλίμα ασφάλειας. -Να προωθείται το δικαίωμα του παιδιού στην ελεύθερη έκφραση των ιδεών του, των

	ακρόαση, ενσυναισθηματική κατανόηση, αποδοχή και εμπιστοσύνη. Προσπαθεί να δημιουργεί κλίμα ασφάλειας και να εμψυχώνει, ενώ ως προσωπικότητα χρειάζεται να επιδεικνύει γνησιότητα και ειλικρίνεια, καθώς και να μπορεί να αναγνωρίζει τα όριά του/της.	συναισθημάτων του και το χτίσιμο της δικής του προσωπικότητας -Να ενθαρρυνθεί το παιδί, ώστε να αναπτύξει ένα συναίσθημα ικανότητας και εργατικότητας. -Να αποφευχθεί το βίωμα της απόρριψης που μπορεί να οδηγήσει σε ανεπάρκεια, κατωτερότητα και εγκατάλειψη των προσπαθειών. -Να υποβοηθηθεί η κοινωνική ωρίμαση του/της μαθητή/-τριας, καθώς μέσα από τη σχέση δίνεται η ευκαιρία για την επίτευξη μιας άρρητης διδασκαλίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ανοχής, της συμπερίληψης.
Σχολική Συνέλευση Τάξης ή/και Σχολείου	Η Σχολική Συνέλευση είναι ο πιο σημαντικός θεσμός του σχολείου, καθώς εκεί επιλύονται θέματα που αφορούν στην σχολική κοινότητα και συναποφασίζεται το πλαίσιο συνεργασίας και συνύπαρξης μαθητών/-τριών και εκπαιδευτικών. Τα θέματα που συζητούνται ποικίλλουν, αλλά πάντα έχουν να κάνουν με τη ζωή στο σχολείο και τη βελτίωσή της. Πραγματοποιείται σε τακτά χρονικά διαστήματα, συμμετέχουν εκπαιδευτικοί και μαθητές/-τριες, ενώ ο/η καθένας/καθεμία, ανεξάρτητα από την ηλικία του/της και τον ρόλο του/της, έχει δικαίωμα σε μία ψήφο. Αυτό, σημαίνει πως τα παιδιά συμβάλλουν και έχουν άποψη για το πώς θα είναι οργανωμένο το σχολείο τους ή η τάξη τους.	-Να εφαρμόσουν τις αρχές της Δημοκρατίας στην πράξη, δηλαδή: -Να λαμβάνουν συλλογικές αποφάσεις. -Να συμμετέχουν ενεργά στην κοινότητά τους. -Να σέβονται τη διαφορετική άποψη. -Να ασκηθούν στον διάλογο και την επιχειρηματολογία κ.λπ. -Να μπορούν να επιδράσουν πάνω στην πραγματικότητα που βιώνουν, αποκτώντας ενεργό στάση ως προς την κοινωνική ζωή. -Να μνηθούν στις έννοιες της ευθύνης και της υπευθυνότητας, οι οποίες συνδυάζονται με την ελευθερία έκφρασης άποψης και αποκτούν νόημα.

ii) Β' Φάση: Περαιτέρω διερεύνηση της Δημοκρατίας

Συνεχίζοντας την εφαρμογή των παραπάνω τεχνικών, η δημοκρατική τάξη / σχολείο εισάγει τεχνικές, προγράμματα κ.λπ. όπως περιγράφονται παρακάτω στο Κεφάλαιο Γ.

iii) Γ' Φάση: Αναστοχασμός και διάχυση εμπειριών και πρακτικών

Στο τέλος της δράσης συντίθεται τελική έκθεση και πραγματοποιείται παρουσίαση στο ευρύ κοινό.

Ιδιαίτερα σημαντικός στην τελευταία φάση είναι ο αναστοχασμός της διαδικασίας, κατά τον οποίο προκύπτουν δεδομένα για τον τρόπο με τον οποίο εργάστηκε η σχολική τάξη / σχολείο. Τα δεδομένα αυτά θα αποτελέσουν τα συμπεράσματα για την επίτευξη ή όχι της δημοκρατικής εκπαίδευσης, τα οποία θα συμπεριληφθούν στην τελική έκθεση. Η έκθεση αυτή της κάθε τάξης / σχολείου θα είναι προϊόν συνεργασίας όλων των μελών της. Εάν έχει πραγματοποιηθεί συνεργασία με ευρωπαϊκό δημοκρατικό σχολείο, θα συμπεριληφθούν τα αποτελέσματα στην έκθεση.

Τελικές αναφορές, κατ' επιλογήν, θα αξιοποιηθούν από τις ομάδες EUDEC και EUDEC Greece και θα δημοσιευτούν σε επιστημονικά περιοδικά ή θα κληθούν εκπαιδευτικοί της ΣΣΔΕ να παρουσιάσουν τα συμπεράσματά τους σε συνέδρια, ημερίδες, επιμορφωτικές συναντήσεις κ.λπ.

Γ. ΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Η **Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση**, ως μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος, ακολουθεί τις βασικές αρχές της εκπαίδευσης και των αναλυτικών προγραμμάτων, μία από τις οποίες είναι η διαμόρφωση δημοκρατικών και υπεύθυνων πολιτών μέσα από ρεαλιστικές συνθήκες μάθησης και βίωσης. Η δημοκρατία αποκτά ουσιαστικό νόημα, όταν το σχολείο συναντά την κοινωνία και όταν οι μαθητές/-τριες «παιδεύονται» μέσα σε αυτή. Οι πραγματικές καταστάσεις, όπως οι δράσεις που θα περιγραφούν σε αυτήν την πρόταση εκπαιδευτικής δράσης, είναι εκείνες που θα οδηγήσουν τους/τις μαθητές/-τριες στο να επιλέγουν και να υιοθετούν κοινούς σκοπούς και να εργάζονται για την επίτευξή τους προσφέροντας ευκαιρίες ισότιμης συμμετοχής στην αντιμετώπιση προβλημάτων που αναδύονται στην ομάδα (Sole & Freits, 2005) αλλά και στο σχολικό περιβάλλον.

Τόσο το Νηπιαγωγείο όσο και το Δημοτικό Σχολείο μπορούν να συμβάλουν στην ουσιαστική διαπαιδαγώγηση των παιδιών σε βασικές αξίες της δημοκρατίας, όπως η συμμετοχή, η ισότητα, η ισοτιμία, ο σεβασμός σε ελευθερίες και δικαιώματα (Μπάλιας, 2002). Κομβικά σημεία στην επιτυχία αυτού του εγχειρήματος αποτελούν η καλλιέργεια δημοκρατικού κλίματος στο σχολείο, η κατάλληλη σκοποθεσία, καθώς και η μεθόδευση και χρήση αντίστοιχου εκπαιδευτικού υλικού (Παπαναούμ-Τζίκας, 1989). Βασικότερο στοιχείο όλων όμως

είναι οι επιδράσεις που δέχονται τα παιδιά από τα πρόσωπα του κοντινού περιβάλλοντός τους (Szymanski-Sunal, 1991· Καλογιαννάκη-Χουρδάκη, 1993), όπως οι εκπαιδευτικοί, οι γονείς και οι υπόλοιποι φορείς της κοινωνίας που εμπλέκονται στη λειτουργία του Νηπιαγωγείου και του Δημοτικού.

Στη **Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση** το ζητούμενο ανάπτυξης δεξιοτήτων πολιτικής συμμετοχής και ικανότητας κριτικού αναστοχασμού (Βάος κ.ά., 2008: 26-27) είναι ακόμη πιο έντονο λόγω των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι/έφηβες και την προσέγγιση στην ενηλικίωση. Κατά την εφηβεία απαιτείται να διαμορφώσουν προσωπική άποψη για τον κόσμο που τους περιβάλλει και να αναλάβουν πρωτοβουλίες για τη βελτίωσή του. Για να το καταφέρουν αυτό, είναι σημαντικό να αποφύγουν την απάθεια και την απολιτικοποίηση (Τζόλου, 2013: 66).

Είναι προφανές ότι ο λόγος και η διδασκαλία για τη Δημοκρατία αποκτούν ουσιαστικό νόημα όταν το σχολείο συναντά την κοινωνία και η θεωρία την πράξη.

Σε αυτό το σημείο επεμβαίνει, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η εκπαιδευτική δράση της ΣΣΔΕ, ώστε να καλλιεργήσει τη διαλεκτική σχέση στη σχολική κοινότητα για την οικοδόμηση συναντίληψης στην παιδαγωγική διάσταση της Δημοκρατικής Εκπαίδευσης στο σχολείο, μεταξύ εκπαιδευτικών, μαθητών/-τριών και γονέων.

Πρωτεργάτης στη ανάπτυξη ενός τέτοιου δημοκρατικού διαλόγου δεν μπορεί παρά να είναι ο ίδιος ο «στοχαστικός» εκπαιδευτικός (Dewey, 1997: 13, Merriam & Caffarella, 1999: 152, Mezirow, 1990). Ειδικότερα, ο/η εκπαιδευτικός που επιχειρεί τον εκδημοκρατισμό των εκπαιδευτικών διαδικασιών μέσω της ΣΣΔΕ αναμένεται να εφαρμόζει τις τεχνικές των ευρωπαϊκών δημοκρατικών σχολείων με τις προσαρμογές που έχουν ήδη αναφερθεί συνοπτικά και παρατίθενται εδώ αναλυτικότερα:

- **Κύκλος Διαλόγου**
- **Σύσκεψη Τμήματος για Διαχείριση Συγκρούσεων**
- **Εκπαιδευτικός σε ρόλο Διευκολυντή**
- **Σχολική Συνέλευση Τάξης ή/και Σχολείου**

Οι τεχνικές αυτές μπορεί να εφαρμόζονται μεμονωμένα, από έναν/μία εκπαιδευτικό. Ωστόσο, για βέλτιστα αποτελέσματα και στις δύο βαθμίδες εκπαίδευσης, προτείνεται να εφαρμοσθούν **ομαδοποιημένα** και **στοχευμένα** από ομάδες εκπαιδευτικών και όλη τη σχολική μονάδα.

Σε ό,τι αφορά στο **ωρολόγιο πρόγραμμα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση** και έχοντας ως γνώμονα το Π.Δ.79/2017 που ορίζει το πρωινό υποχρεωτικό και το ολοήμερο προαιρετικό πρόγραμμα, στο **Νηπιαγωγείο** η ΣΣΔΕ μπορεί να εφαρμοστεί και στα δύο αυτά προγράμματα (πρωινό υποχρεωτικό πρόγραμμα 08.30-13.00 και ολοήμερο προαιρετικό πρόγραμμα 13.00-16.00).

Στο **Δημοτικό**, κατά τη διάρκεια του πρωινού υποχρεωτικού προγράμματος δίνονται πολλές ευκαιρίες εφαρμογών των τεχνικών, όπως στην ευέλικτη ζώνη (Α', Β', Γ', Δ' τάξεις), στη Μελέτη Περιβάλλοντος, όπου γίνονται αναφορές σε δημοκρατικούς θεσμούς και αναδεικνύεται ο ρόλος του ενεργού πολίτη, αλλά και με διάχυση στα μαθήματα σε όλες τις τάξεις. Στην Ε' και Στ' τάξη, μέσω των τεχνικών της ΣΣΔΕ δίνεται η ευκαιρία να εφαρμοσθούν στην πράξη οι δημοκρατικές διαδικασίες που περιγράφονται στο μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής. Στο ολοήμερο προαιρετικό πρόγραμμα η ευκαιρία εφαρμογής των τεχνικών περιορίζεται, ωστόσο θα μπορούσαν και εκεί να εφαρμοστούν κατά περίπτωση ή και κατά ειδικότητα.

Στο **Γυμνάσιο** και στο **Λύκειο** τα μαθήματα της Νεοελληνικής Γλώσσας (ειδικά στην Α' Γυμνασίου, όπου διατίθενται 3 ώρες), της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής (στη Γ' Γυμνασίου) και της Πολιτικής Παιδείας (στην Α' και Β' Λυκείου), οι ώρες της Ερευνητικής Εργασίας (projects) (ειδικά στην Α' Λυκείου, όπου διατίθενται 2 ώρες) προσφέρουν ευκαιρία υλοποίησης και των τριών φάσεων της δράσης. Η διαθεματική προσέγγιση, η οποία μπορεί να συμπεριλάβει και άλλα μαθήματα, όπως τη Λογοτεχνία, την Ιστορία, τα Καλλιτεχνικά, τα Θρησκευτικά, τη Φιλοσοφία (στη Β' Λυκείου), δύναται να εμπλουτίσει με ουσιαστικό και γόνιμο τρόπο την εμβάθυνση σε έννοιες δημοκρατικής παιδείας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Όσον αφορά στην **εφαρμογή**, οι τεχνικές αυτές διευκολύνουν στη διαμόρφωση κατάλληλου κλίματος και δυναμικής της ομάδας, που είναι οι απαραίτητες προϋποθέσεις για τον εκδημοκρατισμό στην παιδαγωγική διαδικασία του μαθήματος.

Ειδικότερα, η διαμόρφωση διευκολυντικού κλίματος και θετικής αλληλεπίδρασης της ομάδας αποτελεί προϋπόθεση για τη δημιουργία αίσθησης ασφάλειας και συμπερίληψης. Ο βαθμός ανάπτυξης συναισθηματικής γνησιότητας, ενσυναισθηματικής κατανόησης, αποδοχής και συγχρόνως απουσίας αξιολογικής κριτικής, αποτελούν τους βασικούς συντελεστές της αλλαγής και της μάθησης (Αρχοντάκη & Φιλίππου, 2003: 26-27, Κοσμόπουλος, Μουλαδούδης, 2003: 134-143, Κιρκιγιάννη, 2009).

Επομένως, μέσα σε ένα ασφαλές περιβάλλον αναδεικνύονται διαφορετικά επίπεδα ελευθερίας έκφρασης και λόγου εφόσον η δυναμική της ομάδας δημιουργεί τις προϋποθέσεις πλαισίωσης του/της κάθε μαθητή/-τριας έτσι, ώστε να νιώθει ότι είναι αποδεκτός/-ή από τους/τις συνομηλίκους και τους/τις εκπαιδευτικούς του/της –παρά τις όποιες εξατομικευμένες ιδιαιτερότητές του/της–, ενώ παράλληλα, διδάσκεται τη διαχείριση της αυτοαναφορικότητάς του και την αυτορρύθμιση στο πλαίσιο της αρμονικότερης ένταξής του στην ομάδα των συνομηλίκων.

Γ1. Ο Κύκλος Διαλόγου

Στο παραπάνω πλαίσιο, ο **Κύκλος Διαλόγου** και στις δύο βαθμίδες λειτουργεί ως μια καλή πρακτική δημιουργίας ασφαλούς εκπαιδευτικού κλίματος. Μπορεί να αντιστοιχεί σε μια

διδασκτική ώρα ή σε ένα μέρος αυτής – τόσο όσο είναι αναγκαίο για να μιλήσουν όσοι/όσες μαθητές/-τριες το επιθυμούν.

Στο **Νηπιαγωγείο**, ο/η υπεύθυνος/-η εκπαιδευτικός αναλαμβάνει να μιλήσει σύντομα πρώτος /-η για το πώς αισθάνεται στο σπίτι και στο σχολείο, τι σχέδια έχει για την ημέρα, αν υπάρχει κάτι που τον/την ενθουσιάζει ιδιαίτερα, να αναφερθεί σε κάποιο πρόβλημα που πιθανά έχει προκύψει ή να παρουσιάσει και το πλάνο μάθησης εκείνης της μέρας, ώστε να το συνδιαμορφώσει με τους/τις μαθητές/-τριες. Λόγω της μικρής ηλικίας των μαθητών/-τριών, το πλάνο αυτό θα μπορεί να είναι σε εικόνες για πιο αυτόνομη χρήση από τους μαθητές/-τριες. Με τη σειρά όποιος/-α επιθυμεί να μιλήσει λαμβάνει τον λόγο και αναφέρεται σε αυτό που επιθυμεί.

Σε περίπτωση που ο/η εκπαιδευτικός έχει αναλάβει το ολοήμερο προαιρετικό πρόγραμμα ή οι εκπαιδευτικοί ειδικοτήτων επιθυμούν να συμμετάσχουν στη ΣΣΔΕ, ο Κύκλος Διαλόγου δεν αλλάζει ως διαδικασία. Λειτουργεί με την ίδια δυναμική, γιατί αποτελεί τη μετάβαση από το ένα πρόγραμμα στο άλλο και ουσιαστικά την πρώτη επαφή της ομάδας με τον συγκεκριμένο εκπαιδευτικό. Θα λέγαμε πως αφορά σε μια εισαγωγική δραστηριότητα ψυχοσυναισθηματικής χαλάρωσης και έκφρασης, διασύνδεσης του πριν με το μετά στην ζωή των μαθητών/-τριών, και επαναφοράς με φιλική διάθεση στη συνθήκη της ομάδας συνεργασίας (κυρίως μετά από διάλειμμα).

Σε δεύτερο επίπεδο και σε εμπλουτισμό της τεχνικής, θα μπορούσε να λειτουργήσει σε κάποια νηπιαγωγεία και ο θεσμός «Νήπιο εμπιστοσύνης». Τα νήπια που φοιτούν για δεύτερη χρονιά και έχοντας τα ίδια βιώσει αυτή τη διαδικασία, μπορούν σταδιακά να αποτελούν αυτά το σημείο αναφοράς των μικρότερων παιδιών (προνήπια), ώστε να λειτουργούν ως το δικό τους άτομο εμπιστοσύνης.

Στο **Δημοτικό**, ο Κύκλος Διαλόγου μπορεί να αφορά σε κάθε ειδικότητα εκπαιδευτικού που επιθυμεί να την αξιοποιήσει προσαρμόζοντάς την στις ανάγκες της τάξης του. Κομβικό σημείο για την καλή εφαρμογή της τεχνικής αποτελεί η **διάταξη της αίθουσας**. Ενδεικνύεται οι μαθητές/-τριες να κάθονται ή στέκονται έτσι, ώστε να έχουν βλεμματική επαφή μεταξύ τους για να διευκολύνεται η αμεσότητα στην επικοινωνία (π.χ. σε κύκλο), ενώ ο/η εκπαιδευτικός χρειάζεται να συμμετέχει ως ισότιμο μέλος της ομάδας. Ως εισαγωγική δραστηριότητα μπορεί να εφαρμόζεται στην πρώτη συνάντηση της εβδομάδας με τον/την εκπαιδευτικό. Μπορεί να αποτελεί συζήτηση με θεματολογία μέσα από τα πρόσφατα βιώματα και συναισθήματα των μαθητών/-τριών σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο τους, την οικογένειά τους, τους/τις φίλους/φίλες τους, το σχολείο, τις αγωνίες τους, τους φόβους τους, τον ενθουσιασμό τους. Μπορεί επίσης να γίνεται ως παιχνίδι, π.χ. τα παιδιά στέκονται σε κύκλο και όποιο είναι έτοιμο να μιλήσει μπαίνει μέσα στον κύκλο και μιλάει για κάτι που ένιωσε ή βίωσε και που το κάνει να νιώθει ξεχωριστό, χαρούμενο, λυπημένο κ.ο.κ. Αν και άλλοι/άλλες στον κύκλο έχουν νιώσει κάτι παρόμοιο, φωνάζουν «Και εγώ!», μπαίνουν στο κύκλο και αφηγούνται σύντομα τη δική τους ιστορία. Με αυτόν τον τρόπο, τους δίνεται η ευκαιρία να μοιραστούν τα κοινά τους και τις

διαφορές τους. Η διαδικασία είναι σημαντικό να οδηγεί σε σύνδεση του «πριν» με το «μετά» και αυτό γίνεται με αναστοχασμό που μπορεί να απαντά σε ερώτηση την οποία θέτει ο/η εκπαιδευτικός, όπως «*Τι σκέφτεσαι / επιθυμείς / θέλεις να επιδιώξεις στη συνέχεια;*». Αν ο/η εκπαιδευτικός επιδιώκει τη σύνδεση της συζήτησης με το μάθημά του, μπορεί ύστερα να παρουσιάζει ένα επιγραμματικό πλάνο του μαθήματος, ώστε να προχωρήσει η ομάδα στη συνδιαμόρφωσή του.

Πολύ χρήσιμο εργαλείο υπενθύμισης-διασύνδεσης των δεδομένων που προκύπτουν από την επαναλαμβανόμενη δραστηριότητα είναι το **ημερολόγιο τάξης**, στο οποίο εναλλασσόμενοι εθελοντές μαθητές/-τριες κρατούν ενδεικτικές σημειώσεις με την καθοδήγηση του/της εκπαιδευτικού. Ο/η ίδιος/-α μπορεί αργότερα να συμπληρώσει υποσημειώσεις που θα τον/την βοηθήσουν να συνδέει τα καινούργια δεδομένα που προκύπτουν σε κάθε συνάντηση. Το ημερολόγιο βοηθά μαθητές/-τριες και εκπαιδευτικό στην περίπτωση που επιθυμούν να ανακαλέσουν στη μνήμη τους διάφορες καταστάσεις που προηγήθηκαν και τρόπους που τις διαχειρίστηκαν. Επίσης, αποτελεί κίνητρο βελτίωσης των γλωσσικών δεξιοτήτων και κυρίως του γραπτού κειμένου.

Στο **Γυμνάσιο** και στο **Λύκειο** ο Κύκλος Διαλόγου μπορεί να λειτουργήσει εξίσου αποτελεσματικά και γόνιμα. Ειδικά στην Α΄ Γυμνασίου και στην Α΄ Λυκείου, όπου η προσαρμογή στη νέα βαθμίδα δυσκολεύει αρκετούς μαθητές/-τριες, η δυνατότητα να μοιραστούν σκέψεις και συναισθήματα μπορεί να λειτουργήσει χαλαρωτικά και εκτονωτικά. Αλλά και στις υπόλοιπες τάξεις, η ανταλλαγή απόψεων με πολιτισμένο τρόπο αποτελεί ζητούμενο για τον επιπλέον λόγο της εκτεταμένης επαφής των περισσότερων εφήβων με την ψηφιακή επικοινωνία, που μειώνει έντονα το ενδιαφέρον τους για ζωντανή επικοινωνία.

Σημαντική κατά την εφαρμογή της είναι η τήρηση συγκεκριμένων κανόνων, που θα συνδιαμορφώσει ο/η εκπαιδευτικός με τους/τις μαθητές/-τριες. Πέραν της αυτονομίας μη διακοπής κατά τη διάρκεια ομιλίας κάποιου, μπορούν να τεθούν θέματα όπως πόσες φορές θα μιλήσει ο καθένας/η καθεμία, με ποια σειρά, για πόση ώρα, τότε θεωρείται ένα ζήτημα λήξαν, ποια θέματα θεωρούνται πιο σημαντικά από άλλα και πρέπει να τεθούν προς συζήτηση και γιατί κ.λπ. Με αυτόν τον τρόπο, και εφόσον δοθεί η δυνατότητα πραγματοποίησης της διαδικασίας τουλάχιστον 1 ώρα κάθε εβδομάδα (δεν είναι απαραίτητο να διαρκέσει ολόκληρη διδακτική ώρα), η τάξη μετατρέπεται σταδιακά σε ομάδα, αναδεικνύονται τα κοινά ενδιαφέροντα και προωθούνται φιλίες, ανταλλάσσονται ιδέες και εμπλουτίζεται ο τρόπος σκέψης όλων και, το σημαντικότερο, υπάρχει ένα σημείο αναφοράς όταν προκύπτουν δυσκολίες, π.χ. δυσλειτουργικές συμπεριφορές ή έντονη έκφραση άγχους.

Η αλλαγή της διαρρύθμισης της τάξης και η τήρηση πρακτικών, όπως αναφέρθηκε παραπάνω και για την προηγούμενη βαθμίδα, αποτελούν σημαντικά στοιχεία για την ανάδειξη μιας «επισημότητας» που αξίζει να έχει η διαδικασία.

Γ2. Η Σύσκεψη Τμήματος για τη Διαχείριση Συγκρούσεων

Η Σύσκεψη Τμήματος για τη Διαχείριση Συγκρούσεων είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα τεχνική, γιατί ουσιαστικά μαθαίνει με βιωματικό τρόπο στους/στις μαθητές/-τριες αλλά και στους/στις εκπαιδευτικούς τη συνύπαρξη με τους άλλους και τη **δυναμική της ομάδας**.

Από τη στιγμή που «ακούμε» με ενεργητικό τρόπο τα αισθήματα και τις απόψεις των μαθητών/-τριών, τους δίνουμε πολλαπλές θεωρήσεις και τρόπους να χρησιμοποιούν στρατηγικές διαχείρισης και επίλυσης συγκρούσεων, να αποφεύγουν την πόλωση, να προωθούν τον διάλογο και να μαθαίνουν ενεργώντας και χρησιμοποιώντας τη γνώση τους. Βασικός στόχος του Αναλυτικού Προγράμματος, εξάλλου, είναι η κοινωνική και συναισθηματική εκπαίδευση.

Αρχικά, οι μαθητές/-τριες θα εξασκηθούν στη διαδικασία της ενεργητικής ακρόασης, θα μάθουν δηλαδή να ακούν με ενσυναίσθηση, να κατανοούν τη θέση του «άλλου» και να δείχνουν αποδοχή σεβόμενοι τη δυσκολία που βιώνει. Σημαντικό επίσης είναι να κατονομάζουν τα συναισθήματα και να περιγράφουν με ακρίβεια τις ανάγκες τους. Στη συνέχεια, θα ασκηθούν στην εκτίμηση καταστάσεων και στην απαρίθμηση πιθανών λύσεων. Μέσα από την ομάδα και κατονομάζοντας το τι ακριβώς έγινε και όχι το ποιος έκανε, οι μικροί/-ές μαθητές/-τριες μαθαίνουν την συνύπαρξη αλλά και την έννοια της συμβίωσης και του αλληλοσεβασμού. Με αυτόν τον τρόπο διαπαιδαγωγούνται σε ζητήματα ανθρωπισμού, αξιοπρέπειας, αλληλεγγύης και δίκαιου αγώνα, ενώ αναπτύσσουν ενδιαφέρον για το κοινό καλό (Γκλιάου & Γουργιώτου, 2006). Η παραπάνω διαδικασία αναμένεται να δημιουργήσει σταδιακά ένα οικείο και φιλικό κλίμα μέσα στην τάξη, το οποίο θα χαρακτηρίζεται από την ελευθερία έκφρασης απόψεων και αναγκών, καθώς και από τον σεβασμό για τις διαφορετικές απόψεις των συνομηλίκων.

Ειδικότερα, η Σύσκεψη Τμήματος για τη Διαχείριση Συγκρούσεων διαφέρει από τον Κύκλο Διαλόγου ως προς τη στοχοθεσία της, η οποία αφορά ακριβώς στη διαχείριση έκρυθμων καταστάσεων ή συγκρούσεων που καλείται να επιλύσει η ομάδα. Συγκαλείται ad hoc, εφόσον κάποιος/-α μαθητής/-τρια φέρει κάποιο πρόβλημα ή σύγκρουση που βίωσε στην ομάδα στον/στη διευκολυντή/-ντρια εκπαιδευτικό προς συζήτηση – επίλυση.

Επιπλέον, μπορεί να λάβει τα χαρακτηριστικά καινοτόμου προγράμματος ή να ενταχθεί στην ευέλικτη ζώνη. Μπορεί επίσης να αποτελέσει διδακτικό εργαλείο σε μαθήματα Ελληνικής ή Ξένων Γλωσσών, Ιστορίας, Πολιτικής και Κοινωνικής Αγωγής, Θεατρικής Αγωγής, Καλλιτεχνικών κ.ο.κ. Στην περίπτωση αυτή, η τεχνική μπορεί να συνδυαστεί με επιπλέον δραστηριότητες, όπως την επεξεργασία λογοτεχνικού κειμένου, την προβολή ταινίας, την ανάλυση έργων τέχνης κ.ο.κ, που θέτουν πάσης φύσεως θέματα κοινωνικής αδικίας ή βίας, δημοκρατικής συνείδησης, πολιτεότητας, ενεργής δράσης κ.ο.κ.

Παράλληλα, μπορεί να αποτελέσει προϊόν συνδιδασκαλίας διαφορετικών ειδικοτήτων. Για παράδειγμα, ένα καινοτόμο πρόγραμμα συναισθηματικής έκφρασης και διαχείρισης του

θυμού, του άγχους ή του φόβου σε τάξεις Α΄και Β΄Δημοτικού μπορεί να συνδυάσει τα διδακτικά αντικείμενα της Αγγλικής Γλώσσας, των Καλλιτεχνικών και της Θεατρικής Αγωγής ως εξής: Στο μάθημα των Αγγλικών γίνεται κριτική επεξεργασία ενός παιδικού, λογοτεχνικού βιβλίου με λέξεις ή σύντομες φράσεις στα Αγγλικά. Στο μάθημα των Καλλιτεχνικών οι μαθητές/-τριες ατομικά ή σε ομάδες αποτυπώνουν στο χαρτί τα συναισθήματα των χαρακτήρων του βιβλίου ή δουλεύουν σε μια δική τους ιστορία ανάλογη αυτής που διδάσκονται. Στο μάθημα της θεατρικής αγωγής θα κληθούν να δραματοποιήσουν την ιστορία τους με τους διαλόγους τους να είναι ανάλογοι των φράσεων που έμαθαν στα Αγγλικά.

Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, πέραν των παραπάνω προτάσεων, ο/η εκπαιδευτικός που θα συμμετάσχει στη ΣΣΔΕ μπορεί να επεκτείνει την εκπαίδευση των μαθητών/-τριών, μέσα από παιχνίδια επικοινωνίας, σε θέματα όπως: η ενεργητική ακρόαση, τα μηνύματα-Εγώ, τα 12 εμπόδια επικοινωνίας (Gordon, 2011), η αξιοποίηση τεχνικών διαμεσολάβησης κ.ά. Το αντικείμενο της σχολικής διαμεσολάβησης, μάλιστα, μπορεί να αποτελέσει και θέμα Ερευνητικής Εργασίας και οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες μαθητές/-τριες να αναλάβουν ρόλο για τη διαχείριση συγκρούσεων σε όλο το σχολείο.

Γ3. Εκπαιδευτικός σε ρόλο Διευκολυντή

Το κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα πολλές φορές έχει αποδειχθεί ότι είναι ένα ισχυρό όπλο στα χέρια του/της στοχαστικού εκπαιδευτικού. Ο/η εκπαιδευτικός είναι εκείνος/-η που αναγνωρίζει στον εαυτό του/της χαρακτηριστικά μετασχηματίζουσας μάθησης, δηλ. τη διαρκή βίωση μιας θεμελιώδους αλλαγής (μέσω των εμπειριών του στο επαγγελματικό και κοινωνικό γίνεσθαι και της αυτομόρφωσης του) στον τρόπο που βλέπει τον εαυτό του/της και τον κόσμο μέσα στον οποίο ζει (Mezirow στο Merriam & Caffarella, 1999: 318, 320). Ο Carl Rogers, με την *προσωποκεντρική θεωρία* του, εισάγει την έννοια της *διευκόλυνσης* της μάθησης, η οποία, αντίθετα από τη δασκαλοκεντρική διδασκαλία, επικεντρώνεται στη στήριξη του/της μαθητευόμενου/-ης για να αναπτύξει το δυναμικό του που είναι λανθάνον ή ανεσταλμένο από τους περιορισμούς και την κυρίαρχη κουλτούρα στην οποία ζει. Για τον λόγο αυτό, δίνει έμφαση στις ποιοτικές διεργασίες που αναπτύσσονται κατά την αλληλεπίδραση του/της *εκπαιδευτικού-διευκολυντή/-ντριας* με τον εκπαιδευόμενο, ώστε να *ενθαρρυνθεί – ενδυναμωθεί – εμψυχωθεί* ο δεύτερος να αποκτήσει πλήρη εικόνα των δυνατοτήτων και των στόχων του. Προσδιορίζει δε, τρεις κυρίαρχες στάσεις – ιδιότητες του διευκολυντή, που αρχικά εντοπίζονταν στην ψυχοθεραπεία αλλά τώρα χάρη στον Rogers βρίσκουν εφαρμογή και στην εκπαιδευτική πράξη. Πρόκειται για τη *γνησιότητα*, την *άνευ όρων αποδοχή* και την *ενσυναίσθηματική κατανόηση* προς τον/την εκπαιδευόμενο/-η (Κοσμόπουλος & Μουλαδούδης, 2003, Nokdee, 2007, Παληός & Τσαμουρά, 2005: 61-66).

Επομένως, μέσα από τη συγκεκριμένη τεχνική ο/η εκπαιδευτικός-διευκολυντής/-ντρια δια μέσου του κριτικού στοχασμού και της έρευνας-δράσης επικεντρώνεται στη διασφάλιση ενός συνεχούς απελευθερωτικής αγωγής μέσα από τη δημιουργία κλίματος εμπύχωσης, αλληλεγγύης, αποδοχής και σύμπραξης για τον εκδημοκρατισμό της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Ειδικότερα, στο **Νηπιαγωγείο**, ο/η εκπαιδευτικός ασχολείται για πολλές ώρες καθημερινά με το παιδί δίνοντάς του αγάπη, τρυφερότητα, φροντίδα και σεβασμό. Ταυτόχρονα είναι το άτομο αυτό που θα το βοηθήσει να προσαρμοστεί και να ενταχθεί όσο το δυνατόν πιο ομαλά στο κοινωνικό του περιβάλλον και να προετοιμαστεί για την είσοδό του στο δημοτικό σχολείο. Είναι εύλογο ότι στο ευαίσθητο συναισθηματικά περιβάλλον του πρώτου σχολείου ο/η εκπαιδευτικός της τάξης μπορεί να αποτελεί και τον/την εκπαιδευτικό-διευκολυντή/-ντρια.

Η τεχνική θα μπορούσε να λειτουργήσει στο πλαίσιο των ελεύθερων δραστηριοτήτων, όπου με κλήρωση θα ορίζονται για κάθε εβδομάδα οι ατομικές συζητήσεις των παιδιών με τον/την εκπαιδευτικό. Το πρώτο βήμα στην αρχή της σχολικής ζωής του παιδιού είναι η γνωριμία, η επαφή με τους συνομηλίκους τους αλλά και άλλους ενήλικες και η συνύπαρξη, μια ικανότητα που κρίνεται ως ιδιαίτερης δυσκολίας για το μαθητή του Νηπιαγωγείου με τα εγγενή εγωκεντρικά χαρακτηριστικά της ηλικίας του. Επομένως, ο/η εκπαιδευτικός-διευκολυντής /-ντρια είναι ο/η νηπιαγωγός της τάξης που μέσα σε ένα ορισμένο χρονικά πλαίσιο αφιερωμένο ατομικά σε κάθε μαθητή/-τρια ουσιαστικά θα έχει πιο λεπτομερή εικόνα της διαδικασίας αυτής.

Στο **Δημοτικό** και στη **Δευτεροβάθμια εκπαίδευση**, ο/η εκπαιδευτικός-διευκολυντής/-ντρια μπορεί να είναι εκείνος ο/η εκπαιδευτικός που αναγνωρίζει στον εαυτό του/της τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στον βαθμό που και οι μαθητές/-τριες ατομικά ή σε ομάδες τον/την αποδέχονται με εμπιστοσύνη ή και αποζητούν την παρέμβασή του. Ο/η εκπαιδευτικός-διευκολυντής/-ντρια μπορεί να επιχειρεί δράσεις ή συνδυασμό δράσεων παράλληλα με τη διδακτική του/της ώρα. Για παράδειγμα, στο μάθημα Γλώσσας ή στον Κύκλο Διαλόγου στο Δημοτικό θα μπορούσε να συνδυαστεί τόσο με ευχάριστα γλωσσικά παιχνίδια όσο και με γραμματικά φαινόμενα. Με την ίδια λογική η έννοια της εμπύχωσης έχει θέση και στο μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών στο Γυμνάσιο ή στο μάθημα της Ιστορίας στο Λύκειο. Εδώ, ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού-διευκολυντή/-ντριας επικεντρώνεται στη διαμόρφωση κλίματος ενεργητικής επικοινωνίας και συνεργασίας, ενώ χρειάζεται να αποποιηθεί την αυθεντία του και να λάβει μέρος ως μέλος της ομάδας στη διαδικασία του μαθήματος. Επιδιώκοντας τη μη αξιολογική, αλλά με κατανόηση και σεβασμό εμπύχωση, προάγει την εξατομικευμένη απελευθέρωση της έκφρασης και του λόγου του/της κάθε μαθητή/-τριας παρά τις όποιες πιθανές ιδιαιτερότητες του καθενός.

Επίσης, μπορεί να επιχειρεί εξατομικευμένη επικοινωνία με μαθητές/-τριες που παρατηρεί ότι αντιμετωπίζουν δυσκολίες, όπως στην αποδοχή τους από τους άλλους. Η διακριτική παρέμβασή του/της στην περίπτωση αυτή μπορεί να είναι καθοριστικής σημασίας. Δεδομένου ενός σοβαρού προβλήματος και σε συνεννόηση με τον/τη μαθητή/-τρια, που τον/την εμπιστεύεται και του/της το επιτρέπει, θα μπορούσε να διευρύνει το προς επίλυση πρόβλημα προς τους/τις συναδέλφους ή τους γονείς του/της.

Κάθε ώρα, αλλά και κάθε στιγμή, σε διάλειμμα ή επισκέψεις, ο/η εκπαιδευτικός-διευκολυντής/-ντρια διατηρεί τα χαρακτηριστικά του/της είτε εφαρμόζοντας οργανωμένα

παιχνίδια στο προαύλιο, κινηματογραφικές προβολές, δράσεις ή καινοτόμα προγράμματα, όπως π.χ. πρόγραμμα ανακύκλωσης.

Γ4. Η Σχολική Συνέλευση

Τέλος, η **Σχολική Συνέλευση** είναι ο πιο σημαντικός θεσμός του σχολείου, καθώς εκεί ουσιαστικά συντελείται η συνδιαμόρφωση για θέματα που αφορούν στη σχολική μονάδα. Βιώνεται ο δημοκρατικός διάλογος και διαμορφώνονται σχέσεις ισονομίας που θα αποτελέσουν το φυτώριο μιας απελευθερωτικής αγωγής. Η δράση αυτή βασίζεται στις αρχές της Δημοκρατίας και την προωθεί μέσα από τη συμμετοχή των μαθητών/-τριών, όπως άλλωστε και η ίδια η Δημοκρατία διασφαλίζεται μόνο μέσα από τη συμμετοχή όλων. Είναι δράση που ομαδοποιεί, συγκεντρώνει και έτσι ενδυναμώνει τεχνικές της Δημοκρατικής Παιδείας δημιουργώντας ένα σχολείο που αφορά στον/στη μαθητή/-τρια γιατί «χτίζεται» μαζί με αυτόν/αυτήν.

Επομένως, η καθημερινή πρακτική του εκδημοκρατισμού της σχολικής μονάδας είναι εκείνη που δίνει πνοή και δύναμη στην έννοια της Δημοκρατίας και βοηθά τους/τις μαθητές/-τριες να την κατανοήσουν μέσα από τα δικά τους μάτια. Από κοινού, λοιπόν, χρειάζεται η ολομέλεια του σχολείου ή του τμήματος, αν δεν είναι εφικτό να είναι όλο το σχολείο, να οργανώνει την ημέρα της συνέλευσης. Στη συνέλευση οι εκπαιδευτικοί καλούνται να γίνουν ακροατές και να «ακούν» με ενεργητικό τρόπο τα συναισθήματα και τις απόψεις των μαθητών/-τριών. Σε αυτή τη διαδικασία τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι μαθητές/-τριες με τον σεβασμό που απαιτείται στα ισότιμα μέλη, εξασκούνται στο να ακούν και να αποδέχονται τις διαφορετικές οπτικές γωνίες μιας θεματικής, να προωθούν τον διάλογο και να μαθαίνουν ενεργώντας. Άλλωστε οι αρχές της Δημοκρατίας εμπεδώνονται και μπορούν να αξιοποιηθούν (Berman, 1990, Mullins, 1990) μόνο μέσα από την πρακτική εφαρμογή τους στην καθημερινότητα. Είναι πολύ σημαντικό να τονιστεί πως οι μαθητές/-τριες θα χρειαστούν χρόνο για να εξοικειωθούν με τις δεξιότητες αυτές, ωστόσο η συνέλευση και η προφορική έκφραση επιθυμιών και προβλημάτων καλλιεργεί ένα δημοκρατικό κλίμα και βοηθάει ιδιαίτερα τους/τις μαθητές/-τριες να αισθανθούν ενεργά μέλη του συνόλου, άλλωστε η δημόσια συζήτηση αποτελεί δέσμευση για την ανάληψη του ρόλου του πολίτη (Johnson, Johnson, 2016). Στο πλαίσιο αυτό βοηθούν ακόμα και οι αντιπαραθέσεις, γιατί ενισχύουν τη φωνή του κάθε μέλους και αυξάνουν τη σημασία της τήρησης των αποφάσεων.

Το **Νηπιαγωγείο** έχει ως απαραίτητη αφετηρία το δημοκρατικό παιδαγωγικό κλίμα και μπορεί να χρησιμοποιεί ποικίλες δραστηριότητες για τη μύηση του παιδιού σε βασικές αξίες και πρακτικές της Δημοκρατίας αλλά και την υποβοήθηση της κατανόησης της έννοιας του πολίτη. Μια ιδιαίτερα βιωματική δραστηριότητα προς αυτή την κατεύθυνση είναι και η Σχολική Συνέλευση. Τα παιδιά δεν εσωτερικεύουν αδιάκριτα τις συνήθειες του κοινωνικού τους περιβάλλοντος αλλά προσπαθούν να τις αντιληφθούν μέσα από την κοινωνική πραγματικότητα στην οποία συμμετέχουν οι ίδιοι και οι συνομήλικοί τους (Thornberg & Elvstrand, 2012).

Στο Νηπιαγωγείο η Σχολική Συνέλευση μπορεί να πραγματοποιείται τακτικά, μία ή δύο φορές/εβδομάδα, συμμετέχουν οι νηπιαγωγοί και των άλλων τμημάτων και μαθητές/-τριες, ενώ το κάθε παιδί, ανεξάρτητα από την ηλικία του και τον ρόλο του, έχει δικαίωμα σε μία ψήφο.

Στο **Δημοτικό και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση** ο/η μαθητής/-τρια δεν έχει, συνήθως, λόγο ως μέλος της κοινότητάς του/της. Εξαναγκάζεται, επομένως, να αποδέχεται τους κανόνες και τις προϋποθέσεις της μάθησής του/της έτσι όπως ορίζονται από τρίτους. Στη Δευτεροβάθμια, παρά την αναμενόμενη ωρίμαση και την απαίτηση σοβαρότητας και υπευθυνότητας, αν και υφίσταται ο θεσμός των μαθητικών συμβουλίων, δεν αξιοποιείται επαρκώς, ούτε στην οργάνωση της σχολικής ζωής ούτε ως εργαλείο καλλιέργειας της ενεργού πολιτειότητας. Σύμφωνα με έρευνα του Συνηγόρου του Πολίτη, τα συμβούλια των μαθητών χρειάζεται να ανανεωθούν και να υποστηριχθούν περισσότερο¹.

Η αυστηρή καθοδήγηση ή η αποστέρηση από τον/τη μαθητή/-τρια της δυνατότητας προσωπικής επιλογής μέσα από ειλημμένες αποφάσεις, μπορεί να επιφέρουν συναισθηματικές ή συμπεριφορικές διαταραχές, όπως απάθεια, αδιαφορία ή έντονες αντιδράσεις, όπως θυμό και άγχος, επηρεάζοντας αρνητικά τόσο την ψυχοπνευματική ανάπτυξη όσο και τη μαθησιακή λειτουργία.

Στον αντίποδα, η υπευθυνότητα, ενεργή συμμετοχή, οι ηγετικές ικανότητες και η αυτορρύθμιση καλλιεργούνται με βιωματικό τρόπο, εφόσον ο/η μαθητής/-τρια βρεθεί σε περιβάλλον αποδοχής και συμπερίληψης που διασφαλίζει τις προϋποθέσεις να δοκιμάζει τις ικανότητες και δυνατότητές του/της. Στο πλαίσιο αυτό, η Σχολική Συνέλευση αποτελεί κορυφαία, άτυπη μορφή μάθησης, όπου ο/η μαθητής/-τρια καλείται να συμμετέχει ενεργά, να σκέφτεται κριτικά, να επιχειρηματολογεί διατυπώνοντας την άποψή του/της χωρίς φόβο, να επιλέγει την πρόταση που του/της ταιριάζει και να τη ψηφίζει, να αναλαμβάνει υπευθυνότητες και καθήκοντα αυτοβούλως χωρίς το άγχος της βαθμολογικής αξιολόγησης λόγω χαμηλών επιδόσεων. Το μήνυμα που λαμβάνει ο/η μαθητής/-τρια μέσα από αυτή τη διαδικασία είναι εκείνο της εμπιστοσύνης και του σεβασμού στο άτομό του ως ισότιμου μέλους της σχολικής κοινότητας στην οποία ανήκει και καλείται να συνδιαχειριστεί / συνδιαμορφώσει ισότιμα.

Στο πλαίσιο αυτό, υπάρχει πλούσια θεματολογία που θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο ημερήσιας διάταξης σε συνελεύσεις τμημάτων, τάξεων ή και όλης της σχολικής μονάδας, όπως ο καθορισμός δικαιωμάτων και υποχρεώσεων μαθητών και καθηγητών, η καθαριότητα, η ασφάλεια στο προαύλιο χώρο και η διαμόρφωση φιλικού περιβάλλοντος, οργανωμένα παιχνίδια, εκδρομές – επισκέψεις – σχολικές εκδηλώσεις – γιορτές – διαχείριση κρίσεων – βίαιων περιστατικών, συγκρούσεις κ.ο.κ. Οι μαθητές/-τριες μπορούν να αποφασίζουν, να προγραμματίζουν και να συμμετέχουν στη διοργάνωση εκδηλώσεων, στο άνοιγμα του σχολείου στην κοινότητα, σχεδιάζοντας δράσεις και αναπτύσσοντας επαφές με τον Σύλλογο Γονέων, με επιστήμονες, λογοτέχνες, επαγγελματίες και τοπικούς φορείς, αναλαμβάνοντας

¹ <https://www.synigoros.gr/resources/20170915-stoixeia-symperasmata-erevnasmk.pdf>

ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση της σχολικής ζωής και καλλιεργώντας δεξιότητες ενεργού πολίτη. Όλα τα παραπάνω μπορούν να συνδεθούν και με την υλοποίηση καινοτόμων προγραμμάτων και ερευνητικών εργασιών δίνοντας νόημα στη σχολική καθημερινότητα και προάγοντας το σχολείο σε φορέα καλλιέργειας δεξιοτήτων ζωής.

Δ. ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ

Η EUDEC GREECE θα υποστηρίξει εθελοντικά, σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο, συμμετέχοντα σχολεία και εκπαιδευτικούς ως εξής:

Δ1. Δημιουργία παιδαγωγικών ομάδων σύμπραξης και αλληλοεπιμόρφωσης - Συνεταιρισμός / partnership

Για να ενδυναμωθούν οι εκπαιδευτικοί στον ρόλο του/της **διευκολυντή/-τριας μάθησης**, η EUDEC Greece προτείνει τη δημιουργία παιδαγωγικών ομάδων συνεργατικού διαλόγου μεταξύ εκπαιδευτικών μιας ή περισσότερων σχολικών μονάδων. Σε αυτές τις συναντήσεις οι εκπαιδευτικοί που συμμετέχουν στην ΣΣΔΕ θα έχουν τη δυνατότητα να ανταλλάσσουν, να μοιράζονται ιδέες και προβληματισμούς και όλοι μαζί να συν-σχεδιάζουν τον τρόπο υπερσκέλισής τους. Έτσι, με τη δύναμη της συζήτησης αναπτύσσονται επιπλέον πολλαπλές δυνατότητες στους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς:

Βραχυπρόθεσμα, δίνεται η δυνατότητα σε κάθε εκπαιδευτικό να αναστοχαστεί και να ασκήσει αυτοκριτική επάνω στη δράση που έχει εφαρμόσει. Σε επίπεδο ομάδας εκπαιδευτικών ενισχύεται η αλληλοϋποστήριξη και ψυχοπνευματική ενδυνάμωσή τους. Μακροπρόθεσμα, σε ατομικό επίπεδο επέρχεται μετασχηματίζουσα μάθηση και, κατ' επέκταση, η αλλαγή στάσης με στόχευση στην αυτοβελτίωση των εμπλεκόμενων εκπαιδευτικών.

Οι συζητήσεις μπορούν να δομούνται σύμφωνα με διάφορες τεχνικές, όπως με τη μέθοδο του World Café, μιας συμμετοχικής πρακτικής για τη στήριξη σημαντικών διαλογικών συζητήσεων. Η τεχνική αυτή βασίζεται στην αντίληψη πως:

- Ο καθένας μας έχει έμφυτη τη σοφία και τη δημιουργικότητα και όλοι μαζί είμαστε σοφότεροι απ' ό,τι ο καθένας ξεχωριστά.
- Μέσα από τη διαλογική συζήτηση και την παράθεση των προβληματισμών μας μπορούμε να βρούμε τις απαντήσεις που αναζητούμε. Ταυτόχρονα εξασκούμε σε επικοινωνιακές μεθόδους ενεργητικής ακρόασης και μη βίαιου λόγου.

Οι αρχές αυτές βρίσκονται σε πλήρη εναρμόνιση με τις αρχές της EUDEC και με τις αρχές Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

Σημειώνεται ότι η ΣΣΔΕ ΔΕΝ αφορά απαραίτητα μετακίνηση και επισκέψεις σχολείων, αλλά πρωτίστως ανταλλαγή εμπειρίας, υλικού, απόψεων. Γι' αυτόν τον σκοπό θα αξιοποιηθούν και οι νέες τεχνολογίες με ψηφιακά συνεργατικά εργαλεία, πλατφόρμες και ιστολόγια, τα οποία θα αξιοποιηθούν και για διαδικτυακές επιμορφώσεις.

Δ2. Καθοδήγηση/Mentoring

Στο πλαίσιο της ΣΣΔΕ η EUDEC Greece θα συντονίζει και θα ενθαρρύνει τη συνεργασία των ελληνικών σχολείων, αλλά και την επαφή τους με σχολεία της Ευρώπης. Αντίστοιχα, ο/η διδάσκων/-ουσα στην Ελλάδα μπορεί να επιλέξει έναν/μία διδάσκοντα/-ουσα από το εξωτερικό, με εμπειρία στη δημοκρατική εκπαίδευση, που θα τον/την συνοδεύει σε όλη την πορεία μετασχηματισμού της τάξης και των πρακτικών δυσκολιών.

Δ3. Δράσεις ενημέρωσης και διάχυσης

Επιπλέον των παραπάνω, η EUDEC Greece θα προωθήσει, όπως έχει κάνει ήδη με ημερίδες, διημερίδες, ανοικτές συναντήσεις και το διεθνές συνέδριο του 2018 στην Κρήτη, τη Δημοκρατική Εκπαίδευση με ποικίλες δράσεις:

- Πραγματοποίηση **δια ζώσης και διαδικτυακών συναντήσεων** ανατροφοδότησης μεταξύ εκπαιδευτικών και γονέων.
- Ορισμό **υπεύθυνων εκπαιδευτικών-συνδέσμων** σε όλες τις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας.
- Διοργάνωση **δια ζώσης και διαδικτυακών επιμορφώσεων** εκπαιδευτικών και μαθητών /-τριών σε θέματα δημοκρατικής παιδείας.
- Ενημέρωση θεσμικών φορέων και εκπαιδευτικών με **ημερίδες και επιμορφωτικές συναντήσεις**.
- Δημιουργία **πρωτότυπου εγχειριδίου αναφοράς και ενδεικτικών σεναρίων διδασκαλίας**.
- **Συγκέντρωση σχετικού υλικού και βιβλιογραφίας σε ιστοσελίδα** ανοικτή σε γονείς, εκπαιδευτικούς, μαθητές και στο ευρύ κοινό.

Ε. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ

Τονίζεται ότι καθ' όλη τη διάρκεια υλοποίησης της ΣΣΔΕ και σε περίπτωση δημοσίευσης, διαφυλάσσεται η ανωνυμία των μαθητών/-τριών και προστατεύεται το πρόσωπό τους (σύμφωνα και με τους Κανόνες Προστασίας Δεδομένων του GDPR). Θα αναφέρονται μόνο, εφόσον το επιθυμούν, τα ονόματα των εκπαιδευτικών και τα ονόματα των σχολείων.

Σε περίπτωση δημοσίευσης τελικών εκθέσεων της ΣΣΔΕ σε ΜΜΕ και διαδίκτυο, συνέδρια και επιστημονικά περιοδικά, μπορεί να δημοσιοποιηθεί μόνο το έργο των μαθητών/-τριών (π.χ. ζωγραφιές χωρίς όνομα).

Τονίζεται ότι το σύνολο της ΣΣΔΕ είναι σύννομο και προωθητικό για τη ελληνική δημόσια εκπαίδευση.

Βιβλιογραφικές παραπομπές που αφορούν στο Κεφάλαιο Γ:

Ξενόγλωσσες

- Berman, S. (1990). Educating for Social Responsibility, *Educational Leadership*, 48(9), 5-80.
- Dewey, J. (1997). *How We Think*. New York: Dover Publications, Inc.
- Jarvis, P. (2004). *Συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση. Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Merriam, S. B., & Caffarella, R. S. (1999). *Learning in Adulthood*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, J. (1990). *Fostering Critical Reflection in Adulthood. A Guide to Transformative and Emancipatory Learning*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Mullins, S.L. (1990). Social Studies for the 21st Century: Recommendations of the National Commission on Social Studies in the Schools. ERIC Digest. Bloomington in: *ERIC Clearinghouse for social Studies/Social Science Education*(ED 329484).
- Nokdee, S. (2007). *Self Directed Learning among Thai Nurses in Clinical Practice*. PhD Thesis. Melbourne: Victoria University. Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://vuir.vu.edu.au/1407/1/Nokdee.pdf> (16/2/2012)
- Tight, M. (1996). *Key Concepts in Adult Education and Training*. New York: Routledge
- Thornberg, R. & Elvstrand, H. (2012). Children's experiences of democracy, participation, and trust in school, *International Journal of Educational Research*, 53, 44–54
- Sole, M.-G. & Freits, M.-L., (2005). Cooperative learning and citizenship education in the primary school. In Ros, A. (Ed.), *Teaching Citizenship. Proceedings of 17 the Seventh Conference of the Children's Identity and Citizenship in Europe Thematic Network*. London: CiCe, 177-184.
- Szymanski-Sunal, C. (1991). The influence of the home on social studies. In Shaver, J. (Ed.) *Handbook Research on Social Studies Teaching and Learning . A Project of the National Council for the Social Studies*. New York: Macmillan, 290-299.

Ελληνόγλωσσες

- Αρχοντάκη, Ζ., Φιλίππου Δ. (2003). *205 Βιωματικές Ασκήσεις για Εμπύχωση Ομάδων*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Γκλιάνη Ν. & Γουργιώτου, Ε. (2006). «Οι αναπαραστάσεις των νηπιαγωγών για τον ενεργό και υπεύθυνο πολίτη ως σημαντικός παράγοντας για την εφαρμογή του ΔΕΠΠΣ στο νηπιαγωγείο» στον Τόμο Α', 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος-Πρακτικά. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη:.
- Gordon, T. (2011). *Τα μουσικά του αποτελεσματικού δασκάλου* (μτφρ. Ζ. Ρηγοπούλου). Αθήνα: Ερευνητές.
- Καλογιαννάκη-Χουρδάκη, Π. (1993). *Έλληνες μαθητές του Δημοτικού Σχολείου και Πολιτική Κοινωνικοποίηση*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Κιρκιγιάννη, Φ. Π. (2009). *Η Ενσυναίσθηση στην Ψυχοθεραπεία και την Συμβουλευτική*. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: www.taekpaideutika.gr/ekp_89-90/pdf/09.pdf (18/6/2012)
- Κοσμόπουλος, Α., Μουλαδούδης, Γ. (2003). *Ο Carl Rogers & η Προσωποκεντρική του Θεωρία για την Ψυχοθεραπεία και την Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Μπαλιάς, Σ. (2002). Η (Προσχολική) Εκπαίδευση και η διαμόρφωση μιας δημοκρατικής ηθικής. Στο Κούρτη Ε., (επιμ.) *Η έρευνα στην προσχολική Εκπαίδευση Τόμος Γ΄. Ποιότητα, Προβλήματα και οργάνωση της Προσχολικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Τυπωθητώ- Γ. Δαρδάνος, 199-206.
- Παληός, Ζ., Τσαμουρά, Α. (2005). Θεωρίες Μάθησης και Μάθησης Ενηλίκων. Στο: *Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών. Εκπαιδευτικό Υλικό για τους Εκπαιδευτές Θεωρητικής Κατάρτισης* (τόμ.1, κεφ.2, σελ. 59-84). Αθήνα: ΕΚΕΠΙΣ.
- Παπαναούμ-Τζίκια, Ζ. (1989). *Πολιτική Κοινωνικοποίηση και Σχολείο. Κριτική Θεώρηση και Εμπειρική Έρευνα*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Τζόλου, Σ. (2014). *Η συμβολή της εκπαίδευσης στη διαμόρφωση των πολιτών και η συμμετοχή του πολίτη στην κοινωνία*. Διπλωματική Εργασία. Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Ευρωπαϊκές Πολιτικές Νεολαίας. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.